

СХВАТАЊА ЗАКОНА РАСПОДЕЛЕ ПРЕМА РАДУ

1. *Општа разматрања.* — Проблем расподеле према раду представља један од најзначајнијих комплекса социјалистичких друштвених односа. Њему се може практично и теоријски прилазити са различитих аспеката, што зависи од начина на који се третира расподела као специфичан облик успостављања веза и односа између људи у оквиру одређеног облика друштвене организације рада. Заправо, расподела је облик односа међу људима и својом друштвеном садржином, економском функцијом, идејно-политичким, филозофским и морално-етичким значењем, детерминисана је карактером успостављених друштвених односа. Услед различитости положаја, места и улоге које појединци имају у конкретном облику расподељивања оствареног дохотка зависи степен, односно интензитет формираних веза, као и хетерогеност структура интереса у погледу одлучивања о односима расподеле остварених материјалних средстава.

Овако сложена проблематика намеће одређене захтеве за проучавањем и јединственим дефинисањем карактера социјалистичких друштвених односа који се успостављају у сфери расподеле према раду. Због тога би било природно очекивати да је ова област у приличној мери научно испитана и теоријски већ решена. Међутим, када се конкретно приђе систематском прегледу постојеће економске и друге литературе (наше и одговарајуће научне грађе других социјалистичких земаља), долази се до закључка о постојању великог броја различитих и контроверзних мишљења и низа нерешених питања социјалистичке расподеле. Поред осталог, то посебно важи за социјалистички закон расподеле према раду, његово научно третирање у савременој литератури, дејства која му се одређују, облик друштвених односа у коме се тај принцип манифестује и сл. Управо из тих и неких других разлога овај принцип, по коме се регулише већина односа социјалистичке расподеле, представља непосредан предмет разматрања у овом раду. Али ипак, с обзиром на друштвену комплексност наведеног питања, методолошки приступ у анализи неких аспеката овог закона и одређене циљеве који се том анализом желе остварити, из непосредног проучавања нужно су елиминисана бројна питања односа расподеле према раду. Ту, у првом реду, долазе сва она разматрања која би у неком другом облику анализе обухватала степен спознаје овог закона, облике девијација које ограничавају његово потпуније остваривање, институционалне оквире његовог испољавања, његов непосредни однос према закону вредности, објективне, реалне могућности квантификарања односа расподеле према раду и низ других сличних питања. То се све чини ради комплекснијег сагледавања само одређених аспеката закона расподеле према раду. Тако се он посматра само кроз један спе-

лифичан облик његовог друштвеног манифестовања који се односи на утврђивање облика, ширине, степена, обима, простирања и апстрактног представљања односа расподеле, као и на форме друштвених веза које се непрекидно остварују или се могу успоставити између људи у области друштвене организације расподеле према раду. Према томе, све се ово може свести на теоријско и практично утврђивање да ли закон, односно принцип расподеле према раду, представља специфичност социјалистичке структуре друштвених односа или му треба оспоравати регулативне функције и дејства која он објективно има у нижој фази развитка комунистичког друштва. И заправо ти неједнаки приступи у интерпретацијама закона расподеле према раду и дијаментрално супротна схватања његових дејстава у регулисању појединих облика, токова и односа расподеле према раду, представљају садржинску страну постављеног проблема.

2. *Закон расподеле према раду.* — После ових уводних разматрања на прво место долази питање нужности законског регулисања социјалистичких односа расподеле. У овоме је садржана извесна дилема око тога да ли је он закон или нема карактер законите појаве. Отуда и питање у коликој мери укупност свих односа социјалистичке расподеле према раду има онај степен непрекидног обнављања и остваривања који је нужно потребан да би одређене појаве добиле карактер закона. Од тога зависи почетни критериј за одређивање његове суштине, јер као што је већ напред речено, законита појава обухвата сва она повезивања која се у односима расподеле према раду непрекидно понављају и узгредно остварују. Укупност тих понављања друштвених веза манифестује се у односима насталим између људи поводом процеса расподеле, у одлучивањима и присвајањима која се врше на бази друштвено признатих и економски утврђених регулатива расподеле према раду.

То непрекидно остваривање укупности друштвених веза и односа расподеле према раду најбоље ће се запозити утврђивањем свих оних процеса који се на површини друштва испољавају у облику закона расподеле према раду. Ово ће се најлакше уочити кад се приступи непосредним истраживањима друштвено-економске стварности, њених појавних облика, конкретних односа у којима се она у погледу расподеле манифестује и развојних тенденција које још јасније потврђују законитост тих појава. Посматрањем ових укупно датих односа расподеле према раду на нивоу друштвене заједнице као целине или само њених уживих, изведених организационих облика, редовно се свуда налази на односе, везе, контакте, сукобљавања, противречности и друге форме повезивања људи у односима расподеле према раду. Наведеним облицима расподеле повезани су појединци, друштвене групе, радне односно привредне организације, као и други облици основних носилаца расподеле према раду.

Интензитет законито успостављених веза у односима расподеле према раду врло се јасно уочава и у односима друштвено-политичких заједница. Ако, дакле, издвојимо све оне односе расподеле који се свакодневно успостављају међу људима, па потом уопштимо сва она њихова својства која се редовно сусрећу и манифестују у односима расподеле према раду, доћи ћемо до појаве која има апстрактни облик закона. Његове поједно-

стављене облике налазимо у свим областима односа који се успостављају међу људима поводом расподељивања резултата процеса рада, чији се крајњи ефекат појављује у облику дохотка.

Облици његовог испољавања манифестују се у широком комплексу узајамних повезивања и функционалних односа и веза. Њихова јединственост, међузависност и непрекидна остваривања сусрећу се у свим областима друштвеног живота, и то како тамо где се непосредно утврђују односи глобалне расподеле друштвеног производа, тако и у односима расподеле на нивоу радних организација које се у економском смислу сматрају непосредно производним. Али законитост тих појава расподеле према раду налазимо и тамо где се директно не производе материјална добра, већ се, у принципу, уместо тога остварују, односно у одређеном облику „производе“, различите услуге (просветна делатност, културна остварења, социјално старање, здравствене услуге, банкарски послови, поштанске и сличне делатности. На бази ових остварених услуга целом друштву, или његовим појединим деловима, формира се за њихове постоје одређена маса дохотка којом се непосредно успостављају исти онај облик и карактер друштвених односа расподеле према раду као и у производним сферама. Зато, под извесним претпоставкама, нема никаквих сметњи за деловање закона расподеле према раду у свим односима и процесима у којима се овај закон трајно и непрекидно сусреће и појављује. Тим више што се сви ови облици односа расподеле у прелазној фази развитка социјализма појављују као објективне нужности ⁽¹⁾. Оне су, наравно, изазване свим оним непрекидним процесима који се остварују у односима привредне активности људи. Тако се социјалистички карактер односа и појава међу људима насталих у једном облику људске активности нужно преноси и на друге делове друштва, осим у случају да дође до одређених застоја у кретању једне појаве или процеса, услед чега би се исто стање одразило и на друге односе. Али пошто се односи расподеле према раду у области непосредне производње врло интензивно развијају, онда не постоје ни теоријске ни практичне сметње да исти процеси захвате и оне односе, везе и контакте који се међу људима успостављају поводом расподеле дохотка формираног на бази рада оствареног одређеним облицима услуга.

3. *Нека посебна схватања закона расподеле према раду.* — У наведеном облику напред прихваћени методолошки приступ одређивања дејства социјалистичког закона расподеле према раду садржи у себи низ врло значајних одступања. Неједнакост тих приступа у теоријским интерпретацијама његове основне садржине нарочито је уочљива у радовима неких југословенских аутора. Различитост њихових гледишта је толика да поједини писци апсолутно негирају социјалистички принцип расподеле према раду. Њихова полазна аргументација је да се у погледу процеса расподеле према раду у социјалистичком облику друштвене организације рада ништа битно није изменило у односу на капиталистички облик тих односа. У објашњењима таквих ставова они не полазе од свакодневних појава које су непрекидно подложне променама на бази су-

(1) Б. Јовић: Проблеми награђивања у социјализму, Београд, 1966, стр. 228.

штински промењеног места, улоге и значаја људи у односима расподеле. Напротив, служећи се разноврсном теоријском аргументацијом, они полазе од тврдње да су односи, процеси и друштвене везе, карактеристични у својој основној бити за капитализам као систем привређивања остали непромењени. На страну сва аргументација којом ћемо нешто касније оспоравати наведено схватање и многа друга мишљења о дејствима закона расподеле према раду. За сада овде желимо истаћи општу садржину дејства и појавне облике економских закона. А то значи да ако се узму сва потребна дејства која се, најупрошћеније речено, у социјализму манифестују у безброј врло конкретних односа расподеле према раду, онда се неминовно методом научне анализе долази до битних односа међу људима, који управо и чине суштину закона расподеле према раду.

Други аутори нису у толикој мери искључиви у погледу обима остваривања свих оних облика сложених односа и веза који се успостављају између људи поводом расподеле према раду. Они допуштају да се ти односи законито изражавају у стварности, али само у оним одређеним облицима и процесима који настају искључиво у односима расподеле фонда личне потрошње непосредно ангажованих произвођача. Они категорично негирају сваки други облик расподеле према раду којим би се евентуално регулисали конкретни односи у расподели и осталих структураних елемената друштвеног производа. Но, суочени током времена са развојним тенденцијама процеса и друштвених односа конкретног функционисања система расподеле, они у извесном смислу коригују своја схватања, па сада дејства принципа расподеле према раду протежу и на средстава проширене репродукције (фондове акумулације). Значи, сфера простирања социјалистичког закона расподеле према раду у обиму захваћених односа постепено се и доста осетно помера, тако да се нешто касније његова дејства спознајно манифестују и у другим облицима односа расподеле. Ту пре свега спадају сви облици веза које се успостављају између различитих субјеката социјалистичке расподеле према раду (односи појединаца, привредних односно радних организација и друштвено-политичких заједница као комплексних носилаца расподеле).

На овоме месту истовремено треба истаћи и схватања која непосредно манифестовање односа расподеле према раду не налазе само у друштвеним повезивањима, процесима и односима насталим у области материјалне производње. Њихова схватања проширују обим дејствовања социјалистичког закона расподеле према раду и на облике људске активности које немају непосредно производни карактер. Ово последње схватање даје најшири аспект облицима друштвених односа расподеле у оквиру којих се може манифестовати законитост узрочних повезивања у облику закона расподеле према раду. И на крају, пре него што пребемо на систематичније излагање ужег и ширег схватања односа расподеле према раду, потребно је учинити једну општу напомену. Наиме, општа карактеристика већине наведених схватања састоји се у категоричности и потпуној искључивости извесног броја ставова, затим у доста очигледним контрадикторностима и приметним недоследностима ⁽²⁾. Врло често се

(2) Б. Јовић: Расподела у социјализму, Политичка економија социјализма, „Рад“, Београд, 1966. стр. 469, 477 и 478.

дешава да исти аутор заступа сва дата мишљења (3), остајући на крају без јасног става о ширини дејстава и остваривања односа расподеле према раду. О свему томе ће нешто аргументованије бити речи у наредном прегледу ужег и ширег схватања социјалистичког закона расподеле према раду.

4. *Уже схватање закона расподеле према раду.* — Наша економска мисао и један део теоријске мисли друштвених наука уопште подељени су, нарочито у погледу схватања закона расподеле према раду. Тај закључак се недвосмислено намеће када се учини детаљнији увид у део литературе који посебно и на одговарајући начин третира питање обима дејстава овог закона. Треба подвући чињеницу да у једном периоду развитка научне мисли у интерпретацијама његових дејстава углавном није било битних неслагања и супротних ставова. Апсолутна већина аутора је сматрала да се социјалистички односи расподеле према раду успостављају једино поводом расподеле фонда личне потрошње непосредних произвођача. По њиховим тврдњама сви остали облици друштвених веза и односа у расподели не регулишу се законом расподеле према раду.

Ради потпунијег информисања о ужем схватању социјалистичких односа расподеле према раду потребно је узгредно навести и неке изворне ставове и мишљења. Њихов избор је извршен према томе колико су они репрезентативни, одређени, недвосмислени и уједно врло доследни. Наведене критеријуме на првом месту у потпуности задовољавају теоријски прилази и решења А. Драгичевића. Према овом нашем познатом друштвеном теоретичару „расподјела према раду... не односи се у правилу на цјелокупни продукт... Редовито се претходно одбијају... одређени износи намјењени накнади утрошених средстава, друштвеној акумулацији, формирању резервног и осигуравајућег фонда, опћој и заједничкој потрошњи, обрани друштвених интереса, уздржавању незапослених и неспособних за рад итд.”(4). Адекватним тумачењем наведеног става непосредно се намеће само један могући закључак. Наиме, према овом аутору принцип расподеле према раду, за који узгредно каже и да је основни принцип социјализма, дејствује искључиво у расподели овог дела друштвеног производа наменски фиксiranог за фондове личне потрошње непосредно ангажованих произвођача у процесу обликовања природе људским потребама. Сви остали облици друштвене организације расподеле, а то значи и односи који настају међу људима поводом расподељивања преосталих делова друштвеног производа (средства просте и проширене репродукције, фондови акумулације, средства намењена социјалној и здравственој заштити образовним делатностима и сл.) не остварују се и не регулишу законом расподеле према раду. „Другим ријечима, закон расподјеле према раду... вриједи само за оне људе који непосредно и активно судјелују у продукцији и репродукцији добара и

(3) Б. Јовић: Проблеми награђивања у социјализму, Београд, 1966, стр. 7, 8, 67, 151 и 228.

(4) А. Драгичевић: Лексикон политичке економије, II, „Информатор”, Загреб, 1965, стр. 299.

услуга (5). И због тога „само особе које непосредно учествују у стварању националног дохотка могу захтјевати да буду награђене према раду“ (6).

Ово схватање аутор теоријски развија, комплексно разрађује и врло доследно заступа у већини својих радова у којима се на одређени начин дотиче проблематике расподеле у социјализму. Остаје по страни питање да ли би се на њему требало или не даље и детаљније задржавати. Али неоспорно је, на основу свега што је већ цитирано и према напред недвосмислено заузетом становишту, да принцип расподеле према раду искључиво делује у односима који се друштвено формирају и настају између непосредних произвођача, а поводом расподеле само једног дела друштвеног производа.

Да се не би стекао погрешан закључак да нема сличних схватања и код других аутора, њих ћемо овде илустровати и приказати са неколико изворних текстова. „Маркс је говорио о награди према раду углавном имајући у виду фонда потрошње непосредних произвођача, односно имајући у виду онај део друштвеног производа који се присваја у виду потрошних добара и наменски служи потрошњи непосредних произвођача“ (7). Ово мишљење М. Кораћа је издвојено из једног специфичног разлога. Наиме, врло се често у литератури ради аргументације ужег дефинисања дејстава принципа расподеле према раду полази од Марксових теоријских схватања о питањима односа расподеле у социјализму. Међутим, при томе се не полази од комплекснијег и ширег разматрања Марксове опште теорије расподеле. Уместо тога се једноставно и без одређених доказивања закључује да „класици марксизма, постављајући принцип од сваког према способностима, а свакоме према раду, нису имали на уму расподелу целокупног производа, него само расподелу фонда личне потрошње“ (8). У овом облику и са истим значењем могао би се навести још релативно велики број истоветних мишљења. Сва су она у једној фази развитка економске мисли представљала доминантан поглед на обим простирања дејстава и садржине социјалистичких односа расподеле према раду.

Но, ако би се поставило питање основних узрока јединственог прилаза у оваквим интерпретацијама односа социјалистичке расподеле према раду, могло би се закључити да су они по бројности релативно неограничени. Неколико момената је довело до тога да се принцип расподеле према раду ограничи искључиво на односе расподеле средстава личне потрошње непосредних произвођача. Пре свега, дати редослед и структура појединих фондова у Марксовој шеми расподеле друштвених производа у социјализму упућује на извешан закључак да се односи расподеле према раду тичу само фонда личне потрошње непосредних произвођача (9). Други један непосредни разлог за ужу интерпретацију принципа расподеле према раду односи се на Марксове критичке примедбе дате својевремено на Готски програм. После укупних одбијања у току

(5) А. Драгичевић: Теорија и пракса социјализма, „Напријед“, Загреб, 1966, стр. 215.

(6) Исто.

(7) М. Кораћ: Колико је наш систем расподеле заснован само на раду, „Гледшта“ Београд, 1964, бр. 5, стр. 762.

(8) Р. Давидовић: Колико је наш систем расподеле заснован само на раду, „Гледшта“ Београд, 1964, бр. 5, стр. 772.

(9) М. Хаши Василев: Социјалистичка расподела према раду, „Култура“, Београд, 1961, стр. 138 и 145.

самог механизма расподеле друштвеног производа, каже Маркс, тек онда настаје расподела „оног дела средстава потрошње који се дели међу индивидуалне произвођаче колектива“ (10). Следећи евентуални повод за ограничавање дејстава закона расподеле према раду пружила су његова конкретна манифестовања и непосредна остваривања. Пошто у његовом остваривању искрсава низ практичних тешкоћа, он „се примењује друштвено ефикасно само на нивоу колектива, у расподели између чланова колектива“ (11), док се у осталим односима (између производних јединица и других носилаца расподеле и „институција друштвене надградње“) (12), тај принцип из организационо-техничких и сличних момената не може комплексније остварити.

Исто тако се његова дејства код појединих аутора ограничавају и са становишта теорије привредно производног и привредно непроизводног рада. Полазећи од чињенице да једино привредно производни рад представља онај облик људског рада који ствара материјална добра, поједини аутори ограничавају шира дејства закона расподеле према раду. Када се на овај начин постави питање економске и друштвене важности појединих облика рада као критерија за регулисање односа у расподели, онда се а priori искључује сваки други облик друштвених односа расподеле према раду, осим њихових дејстава у расподели личне потрошње непосредних произвођача. На крају, и практичне тешкоће одређивања индивидуалног квантума рада у оним сферама људске делатности које немају непосредно производни карактер улазе у круг узрока ужег дефинисања овог принципа односно закона. Уз ово не би требало потценити ни традицију буџетског система финансирања непривредних облика људске активности, као и степен сигурности извора материјалних средстава обезбеђиваних класичним механизмом буџетске дистрибуције.

На све напред наведене ставове о ограниченим дејствима простирања социјалистичког принципа расподеле према раду могли би се ставити и извесни приговори. Уопште, ако се пође од тога да постоји закон расподеле према раду и да он представља специфичност социјалистичке структуре друштвених односа, онда он или показује своје шире дејство у регулисању укупности односа социјалистичке расподеле или, једноставно речено, не постоји као закон. Са тог становишта се може поставити проблем теоријске и практичне оправданости ограничавања његових дејстава у регулисању односа расподеле према раду само на онај део друштва, који се појављује у функцији непосредно ангажованих произвођача у процесу материјалне производње. Према томе, ако се овај принцип тако схвати, онда се може озбиљно посумњати у то да он уопште представља неки принцип коме се још признаје и карактер законитости у регулисању социјалистичких односа расподеле. Но, уколико се чак у одређеном тренутку и прихвате сва ова мишљења о садржини његових дејстава, односно схвати ли се овај принцип као важећи само за односе расподеле фонда личних доходака непосредних произвођача, тада и даље

(10) К. Маркс: Критика Готског програма, К. Маркс - Ф. Енгелс, Изабрана дела Том II, „Култура“, 1950, стр. 13.

(11) Ж. Костић: Колико је наш систем расподеле заснован само на раду, „Гледишта“, Београд, 1964, бр. 5. стр. 766.

(12) Исто.

остаје отворено питање како третирати односе расподеле у осталим сферама друштвеног живота. У одговору на ово, ограничене су могућности великог избора у погледу теоријског и практичног решења питања где се све испољава и остварује манифестовање дејства социјалистичког закона расподеле према раду. У свим осталим облицима расподеле изван средстава личне потрошње непосредних произвођача владају или класични односи капиталистичке расподеле или се у њима успостављају односи према комунистичким начелима и принципима расподеле према потребама. Треће могућности нема, осим да се за прелазну фазу развика друштва од капиталистичког облика привређивања ка комунистичком, односно за социјализам, усвоји основни облик расподеле према радним доприносима и оствареним ефектима у свим областима друштвеног живота. Само на тај начин друштвена својина и друштвено самоуправљање као облици социјалистичких производних односа добијају „свој економски израз у принципу расподеле према раду“ (13).

На овом месту треба подвући и чињеницу да у литератури није спорно, да штавише преовлађује јединствено становиште да процеси самоуправљања и односи расподеле према раду иду заједно и представљају за социјализам, као прелазну етапу, битне компоненте садржински неодвојиве. Потврда тога се непосредно налази у практичним остваривањима односа самоуправљања и конкретним облицима веза које се врло комплексно манифестују у принципу расподеле према раду. Редовно се методолошки полази од ових премиса и увек се сматра да самоуправљање и односи расподеле према раду захватају све сфере људске активности (оне где се материјална добра непосредно стварају као и оне где се људи баве другим облицима рада: у области школовања, здравствених услуга, социјалног старања и других активности). То значи да ови процеси обухватају и оне области људске делатности у којима се остварују одређени облици рада који у непосредним односима друштвеног квантифицирања добијају економски израз остварених услуга односно одређене масе дохотка. Међутим, кад треба теоријски дефинисати поље дејствовања и специфичност остваривања садржине социјалистичких односа расподеле према раду, онда се њихова дејства ограничавају једино на привредно производне сфере. Значи, с једне стране, по тим схватањима не може бити речи о успостављању социјалистичких односа расподеле према раду у оним областима људске активности у којима се непосредно не остварује производни карактер људског рада. С друге стране, истовремено се тврди да је принцип расподеле према раду „један од битних фактора социјалистичких друштвених односа, као економска суштина самоуправљања“ (14). С обзиром да је процес самоуправљања врло интензивно захватио и односе изван материјалне производње, поставља се питање како објаснити ограниченост деловања расподеле према раду искључиво на односе расподеле фонда личне потрошње непосредних произвођача

(13) М. Самарија: Проблеми расподеле друштвеног производа у Југославији, Универзитетски центар за међународне студије, Београд 1964. стр. 24. (Цитирани рад је дат у облику предавања и штампан је на француском језику при Универзитетском центру за међународне студије у Београду).

(14) Осми конгрес СКЈ, књига I, „Култура“, Београд, 1964, стр. 31.

уз постојање објективних токова у процесима самоуправљања у свим областима друштвеног живота.

На уже схватање и дефинисање социјалистичких односа расподеле према раду могу се ставити и неки други приговори. Они се односе на предмет политичке економије социјализма, појмовно одређивање социјалистичких производних односа и утврђивање основног садржаја социјализма као система привређивања који, пре свега, карактеришу односи расподеле према раду. При дефинисању производних односа полази се обично од комплекса односа расподеле и укупности друштвених позивања која настају између људи у свим облицима расподеле материјалних средстава, а не само односа расподеле личних доходака непосредних произвођача. При одређивању предмета политичке економије социјализма никада се не оспорава да у њен предмет улазе сви облици односа расподеле. Али се истовремено на посебан начин негирају сви остали облици расподеле према раду, а проучавају се једино они облици друштвених веза које настају међу произвођачима поводом расподеле фонда потрошње личних доходака. Сам принцип расподеле према раду по свом друштвеном значењу садржи у себи битне елементе неједнакости, јер су различити и неједнаки квантуми оствареног рада појединаца у стварању дохотка. Но да ли би се управо због тога могао теоријски и практично оспоравати обим његових дејстава у регулисању односа расподеле према раду? И на крају, једно је питање да ли се радом оствареним у непроизводним активностима људи стварају или не материјална добра, а друго је питање обима простирања и узрочног манифестовања законитости односа расподеле према раду.

Имајући у виду све што је напред речено, по нашем мишљењу, не може се прихватити уже схватање социјалистичких односа расподеле према раду. Због тога ћемо у току наредних излагања, у једном ширем облику њиховог дефинисања, изнети нашу аргументацију за другачији методолошки приступ у одређивању дејстава социјалистичког закона расподеле према раду.

5. *Шире схватање остваривања закона расподеле према раду.* — До ста дуго се у развоју социјалистичке теоријске економске мисли сматрало да закон расподеле према раду дејствује и манифестује се искључиво у односима расподеле фонда личних доходака непосредних произвођача. То се са сигурношћу може рећи за један период њеног развоја у југословенској економској доктрини. Данас то схватање више није доминантно јер се тешко може довести у логичку везу са токовима савремених процеса и односа развоја друштвене организације расподеле. Због тога се упоредо са оваквим његовим дефинисањем појављују и битно другачија објашњења дејстава и садржине социјалистичког принципа односно закона расподеле према раду. Према овоме другом, ширем прилазу односи расподеле према раду остварују се у свим областима друштвеног живота. То практично значи да се принцип расподеле према раду манифестује и у оним другим облицима односа расподеле који се успостављају у радним организацијама друштвене надградње (у сфери пружања услуга социјалне и здравствене заштите, просветне и културне делатно-

сти и осталих сектора у којима се остварују одређени облици друштвених услуга).

У основи и шири интерпретација обима простирања дејстава и облика испољавања односно остваривања расподеле према раду полази од низа аргумената. Њихова се специфичност састоји у синхронизованости конкретних манифестација односа расподеле према раду и њиховог адекватног теоријског формулисања у облику ширег схватања овог закона. Одређени елементи за његово комплексније објашњење, шире манифестовање и сложеније деловање већ су дати током излагања претходних питања. Из тих разлога у анализу сада улази један посебан део теоријске и практичне чињеничне грађе ради коначног формулисања ширих и сложенијих испољавања закона расподеле према раду.

И ово схватање полази од Марксовог теоријског система расподеле друштвеног производа у социјализму. Укупност тих формираних односа међу људима у свим токовима његовог расподељивања базира се на раду као јединственом основу присвајања и управљања друштвеним средствима. Полазећи од премисе да рад у социјализму представља искључиви основ регулисања односа расподеле материјалних средстава, приступа се ширем дефинисању закона расподеле према раду. На темељу манифестовања стварних, објективних односа долази се до решења да он постаје основни регулатор социјалистичке расподеле материјалних добара, и то у свим њеним аспектима и облицима, а не само у погледу односа расподеле личних доходака непосредних произвођача. Уз овај основни аргумент треба уврстити функционалност веза и јединствени карактер елемената који чине структуру друштвеног производа. И сама Марксдова тврдња „да произвођач оно што губи као приватно лице добија директно или индиректно као члан друштва” (15) такође упућује на одређени закључак о ширим дејствима социјалистичког облика расподеле према раду.

Посебна група аргумената о ширем и сложенијем манифестовању односа расподеле према раду ослања се на конкретне појаве које изазивају још интензивније истицање рада као основног мерила за учешће у непосредним присвајањима резултата рада и разним формама управљања друштвеним средствима. Управо приликом овог утврђивања појединих чињеница не би требало занемаривати те савремене процесе који са прилично тешкоћа „колебања, неодлучности и недовољне упорности” (16) доводе до самоуправљања и расподеле према раду у оним секторима људске активности који у економском смислу немају непосредно производни карактер. Разграђивање и реорганизација буџетског система у смислу напуштања класичних облика финансирања појединих форми активности људи (оних у привреди и оних облика рада изван непосредне производње) представља почетне услове за остваривање процеса деловања и манифестовања закона расподеле према раду. У том циљу треба ангажовати друштвене снаге за „развијање даље демократизације друштвених односа у области науке, културе и просвете на принципима самоуправљања и со-

(15) К. Маркс: Критика Готског програма, К. Маркс—Ф. Енгелс, изабрана дела, том II, „Култура”, Београд, 1950, стр. 13.

(16) Осми конгрес СКЈ, „Култура”, Београд 1964, стр. 500.

цијалистичке расподеле према раду" (17). Метод свесног поспешивања ових процеса у наведеним и сличним формама људске активности изазивају нүжну потребу функционисања истих оних механизма расподеле какви већ постоје и реално се остварују у области материјалне производње. На овај начин се обликом практичног функционисања и непосредног испољавања односа расподеле отклањају неке постојеће баријере и препреке ширем и комплетнијем деловању закона којим се непосредно регулишу односи социјалистичке расподеле према раду. Уосталом и последње промене остварене у односима расподеле, које посебно долазе до изражаја у односима привредне реформе, имају за своју основу даље процесе објективизације односа расподеле преко закона расподеле према раду. Стога се и ради на утврђивању метода крајње, максималне објективизације односа расподеле у областима образовања и сличних облика људске активности. Њихово квантифицирање се врши друштвеном проценом степена корисности и објективне важности остварене масе рада у облику извршених услуга за које се утврђује цена као њихов номинални израз или облик. Напоследку и само устројство друштвено-економског, политичког и правног система заснива се на различитим аспектима постојећих облика односа расподеле према раду.

О већини наведених момената за шире дефинисање односа расподеле према раду овде неће посебно бити речи. То се првенствено односи на функционалне везе и унутрашње јединство фондова који представљају структуралне елементе друштвеног производа. Такође се нећемо задржавати ни на карактеру рада као општег критерија, нити на различитим облицима у којима се он може друштвено манифестовати (производан и непроизводан, друштвено користан рад). У анализи шире интерпретације закона расподеле према раду изостављамо проблем друштвене својине над средствима за производњу зато што се укупна анализа управо и заснива на претпоставци да постојећи облици својинских односа у основи омогућавају шире деловање и испољавање законитости појава расподеле према раду. Јер, и на овом месту треба подсетити на нүжност разграничења између питања објективног постојања законитих појава, процеса и тенденција расподеле према раду и проблема спознаје њихове суштине и интензитета деловања. Према томе, питање коме ће бити посвећена посебна пажња у даљим излагањима односи се на облик у коме се принцип расподеле према раду појављује у оквиру југословенског система друштвено-економских односа.

Схватање према коме се закон расподеле према раду простире и својим дејствима испољава изван фонда личних доходака непосредних произвођача, добило је пуну потврду у реалним процесима који се у последњој деценији интензивно врше у југословенској структури друштвених односа. Сви ти процеси и начела регулисања односа расподеле законом расподеле према раду постају реално основна компонента и у великој мери садржинска страна друштвено-економског система (18). Његово практично функционисање је тако друштвено организовано и усклађено да

(17) Исто, стр. 53 и 238.

(18) Исто, стр. 31, 235 и 239.

обезбеђује што несметаније испољавање законитости односа расподеле према раду.

Објективно присуство и реално манифестовање укупности ових односа и процеса расподеле према раду изазивали су и њихово одговарајуће формулисање у правним (уставним, законским и другим) прописима. Одговарајући ставови у погледу ширег дефинисања законитости појава расподеле према раду заузети су и у нашој стручној литератури, политичким програмима и другим документима. Основу њиховог приступа у интерпретацијама законитости ових појава представља шире прихватање друштвеног деловања и испољавања односа расподеле према раду чија се апстрактна форма појављује у облику закона. На овом месту није могуће консултовати све наведене изворе којима се документује шире прихватање дејстава овог закона. Ради тога навешћемо само неке који се у извесном смислу сматрају типичним и репрезентативним у одржавању реалних процеса и односа расподеле према раду.

Стиче се утисак да је у погледу обима и ширине простирања принципа расподеле према раду југословенски устав сасвим јасан и недвосмислен. Степен те прецизности се запажа на више места а нарочито долази до изражаја у једном ставу његовог једанаестог члана. У њему се каже да друштвени производ, односно национални доходак произведен у оквиру радних организација, наменски служи за обезбеђење нормалних облика друштвене репродукције, задовољавања друштвених, личних и заједничких потреба. Његово расподељивање се врши „у оквиру јединственог система расподеле и на основу јединствених услова и мерила, којима се обезбеђује друштвена репродукција, расподела према раду и друштвено самоуправљање“⁽¹⁹⁾. Као што се одмах примећује, односи расподеле према раду захватају све структуралне елементе друштвеног производа који „служи . . . непосредном задовољењу личних и заједничких потреба радних људи сагласно начелу расподеле према раду“⁽²⁰⁾. Наведени облик инсистирања на јединственом систему односа расподеле друштвеног производа (укупног резултата друштвеног рада) сагласан је и не противуречи ширем схватању принципа расподеле према раду. Истовремено прихватање ширег појма носилаца расподеле и радних активности у смислу „радни људи“, а не непосредни произвођачи, потврђује постављену тезу о ширим дејствима тога принципа. Укључивањем у јединствени систем односа расподеле према раду и осталих елемената друштвеног производа (обнављање и проширивање материјалне основе друштвеног рада), као и материјалних средстава која добијају облик цене или дохотка за извршене услуге у сферама непроизводне делатности људи, упућује на одређени закључак ширег прилаза и прихватања дејстава социјалистичког закона расподеле према раду. Према овоме се сасвим одређено проширују његова дејства и на оне облике друштвених односа и веза које настају поводом расподеле дохотка у ванпривредним делатностима.

Практично функционисање одређених облика расподеле, њено друштвено организовање путем непосредних промена механизма и метода у

(19) Устав СФРЈ, општа начела, III.

(20) Исто.

циљу обезбеђења процеса несметаног испољавања закона расподеле према раду, основне поставке Програма СКЈ и уставноправна начела недвосмислено говоре да се целокупан друштвени производ расподељује по принципу расподеле према раду ⁽²¹⁾. Са истоветних позиција у схватањима дејстава социјалистичке расподеле према раду полази и Осми конгрес СКЈ. У коришћењу његових материјала ради илустрације ширет прихватања дејстава датих односа узимамо искључиво ону аргументацију која се најнепосредније односи на просторна дејства и садржину принципа расподеле према раду. Према апсолутној већини заузетих ставова и мишљења „принцип расподеле према раду треба да буде у самом систему доследно примењен у свим областима међу људима” ⁽²²⁾. Значи, његова дејства треба да се простиру и манифестују у односима „чланова радне заједнице, међу деловима радне заједнице, унутар удружених произвођача и радне заједнице, у међунационалним односно међурепубличким односима и у обавезама према федерацији” ⁽²³⁾. Да би се објективно створили што неопходнији услови за још шире манифестовање односа расподеле према раду, прихватају се мишљења и ставови о нужности даљег друштвеног осамостаљивања здравствених установа, радних организација у области науке, културе, просвете и другим самоуправним установама и радним заједницама непривредних делатности („школство, здравство, културне установе, социјално осигурање, банке и др.” ⁽²⁴⁾).

Из напред наведених и сасвим јасно заузетих ставова произилази закључак да је принцип расподеле према раду прихваћен као објективна чужност у регулисању односа расподеле на свим нивоима. Његова дејства се не ограничавају само на производне јединице или њихове уже облике (погоне, радне заједнице или како се још у пракси и литератури називају економске јединице), већ се он сматра законитом појавом која регулише укупност односа расподеле. Према томе, међурепублички односи, односи између федерације и других носилаца привредног живота, односи расподеле између и унутар производних организација и њихових удружења, односи у радним организацијама ванпривредне делатности и сви други облици односа расподеле испољавају се и манифестују у законитости односа расподеле према раду. Другачија решења, водећи рачуна о стварним процесима, тешко да би се могла прихватити. Поготову то важи за једну специфичну структуру друштвених односа у којој се „у условима радничког управљања производњом принцип расподеле према раду примењује на расподелу целокупног друштвеног производа а не само на расподелу предмета за личну потрошњу радника” ⁽²⁵⁾.

На основу напред извршене целокупне анализе неких аспеката закона расподеле према раду, дошло се до закључка да се његова дејства, обим простирања, појавни облици и елементи манифестовања не могу ни теоријски ни практично ограничавати искључиво на односе расподеле фонда личних доходака непосредних произвођача, јер се законитост по-

(21) Д. Биљанић: Колико је наш систем расподеле заснован само на раду, „Гледница”, Београд, 1964, бр. 5, стр. 786.

(22) Е. Кардељ: Друштвено економски задаци привредног развоја у наредном периоду. Осми конгрес СКЈ, књига I. „Култура”, Београд, 1965, стр. 386.

(23) Исто.

(24) Осми конгрес СКЈ, стр. 30, 53, 61, 500, 502, и 1102.

(25) В. Ракић: Привредни систем Југославије, део I, „Рад”, Београд, 1959, стр. 24.

јава расподеле према раду остварује у свим областима и секторима људске активности. Сваки други облик његове интерпретације представљао би механичко а не објективно уочавање специфичности стварних процеса и односа расподеле према раду. На крају, ако би се овај закон схватио и на други начин, како то чине поједини аутори и уопште један део социјалистичке теоријске мисли, остало би нерешено питање да ли у социјализму као прелазној етапи развитка друштва делује један од основних закона социјалистичког облика односа расподеле.

С друге стране, поће ли се од претпоставке да се њиме у социјалистичком облику друштвене организације расподеле регулишу односи расподеле према раду, нужно му је онда признати карактер закона. Уколико му се, међутим, оспоре дејства ширег простирања у одређеним облицима, процесима и односима расподеле резултата друштвеног рада, он неће имати облик закона, а то се тешко може претпоставити, практично доказати и теоријски аргументовати.

Др Драгутин Шошкић

РЕЗЮМЕ

Пониманија закона расподеления по труду

Отношения, возникаемые между трудящимися в связи с распределением результатов общественного труда и осуществленных доходов всегда представляли собой сложный комплекс недорешенных вопросов и проблем. Говоря вообще, относится это и к социалистическим отношениям распределения, осуществляемыми обществом и непрестанно выражающимися через закон распределения по труду. Некоторые из попыток его научно сформулировать вызвали в социалистической экономической теории и части общественной мысли вообще ряд весьма несхожих толкований. Прибегая к различным теоретическим и практическим аргументациям, отдельные авторы отрицают всякий вид осуществления принципа распределения по труду. Другие же не являются настолько категоричными и занимают точку зрения, по которой действие указанного принципа осуществляется лишь в отношениях, возникающих непосредственно между трудящимися в связи с распределением фонда средств личного потребления непосредственных производителей. Указанное более узкое понимание являлось сравнительно продолжительное время господствующим, но в дальнейшем от него начали постепенно отказываться под влиянием действия на практике отдельных видов распределения по труду. Дело в том, что в последнее время действие и объем внешнего проявления отношений социалистического распределения формулируется с помощью значительно более широкого и комплексного вида их увязывания. Согласно указанной более широкой точке зрения отношения социалистического распределения осуществляются не только в распределении средств фонда личного потребления, но и во всех видах отношений распределения совокупного общественного продукта и через трудовые процессы осуществленных доходов. Беря за основание ряд теоретических предпосылок и конкретных решений общественной организации распределения в Югославии и некоторых других социалистических странах, указанное более широкое толкование закона распределения по труду объективно представляет собой научное наиболее приемлемое решение.

В числе остального оно базируется на факте существования и внешнего проявления отношений распределения по труду, вследствие чего эти связи и общественные контакты приобретают ту необходимую степень

повторяемости, причинной связанности и постоянного применения, которые требуются для того, чтобы отдельные явления получили характер закона. С этой точки зрения его действие, объем осуществления и виды внешнего проявления не могут ограничиваться исключительно некоторыми выведенными отношениями распределения по труду. Наоборот, если бы указанный принцип был истолкован по иному, тогда возник бы вопрос осуществляется ли при социализме, как переходном этапе развития общества, один из основных законов социалистической структуры общественных отношений. Если же будем исходить из предположения, что им регулируется совокупность отношений распределения материальных благ, в таком случае следует принять его более широкое толкование и тем самым признать за ним характер закона. В противном, при непризнании за ним более широкого действия в регулировании отношений распределения, тем самым отрицается и характер закона, что затруднительно может быть аргументировано практикой и доказано теоретически.

SUMMARY

Conception of the Law of Distribution According of Work

Relationships established between people on the grounds of the results of social work and made income, have always brought up a complex series of unsolved questions and problems. Generally speaking this also applies to the socialist relationships of distribution that are achieved in society and constantly manifested through the law of distribution according to the results of work. In fact, certain endeavours to formulate it scientifically have given rise to a series of rather different interpretations in the socialist economic theory and in a part of social thought in general. Operating with varied theoretical and practical argumentation, individual authors negate any form of realizing the principle of distribution according to work. Others are not exclusive to such an extent and support the standpoint under which the effects of this law are only realized through the relationships directly ensuing from these relationships among people, as the result of the distribution of the funds for personal expenses of direct producers. This more confined notion was predominant for a longer time, but it was gradually abandoned under the influence of the practical functioning of individual forms of distribution according to work. Thus, lately the effects and form of manifestation of these relationships of socialist distribution are formulated through a wider and more complex form of connecting them. For, according to this wider standpoint relationships of socialist distribution are not only realized through the mode of distributing the funds for personal expenses, but through all the forms of relationships of distribution of the total social product and through working processes of the made income. Taking as the basis a series of theoretical propositions and concrete solutions of social organization of the distribution in Yugoslavia and in some other socialist countries, this wider interpretation of the law of distribution according to work objectively represents a scientifically acceptable solution.

This solution, inter alia, is based on factual existence and manifestation of relationships of distribution according to work and consequently these connexions and social contacts assume the necessary degree of repetition, causative connexion and continuous realization, which imperatively exact giving the character of law to some phenomena. From this standpoint its effects, volume of realization and forms of manifestation cannot be exclusively limited to some derived relationships of distribution according to work. On the contrary, if this principle were otherwise understood, then the question arises whether in socialism, as a transitory stage of the development of society, is realized one of the basic laws of the socialist structure of social relationships. But, if one departs from the supposition that through

this law the totality of relationships of distribution of material resources is regulated, then it should be adopted in its wider interpretation, and its character of law recognized. Otherwise, if its wider effects in regulating relationships are not accepted, its character of law is negated, and that is, however, argued and theoretically proved with difficulty.

R É S U M É

Les conceptions de la loi de la répartition d'après le travail

Les rapports qui s'établissent entre les hommes à l'occasion de la répartition des résultats du travail social et du revenu réalisé représentaient depuis toujours un complexe de questions et de problèmes qui n'ont pas été résolus. D'une manière générale cette affirmation est valable aussi pour les rapports socialistes de la répartition qui se réalisent socialement et se manifestent sans discontinuité par la loi de la répartition d'après le travail. Justement, les tentatives déterminées de sa formulation scientifique ont provoqué dans la théorie économique socialiste et dans une partie de la pensée sociale en général une série d'interprétations très différentes. Certains auteurs, en se basant sur l'argumentation théorique et pratique très variée, nient toute forme de réalisation de la répartition d'après le travail. Il y en a d'autres qui ne sont pas aussi exclusifs et il se sont placés sur le point de vue selon lequel les effets de cette loi se réalisent uniquement dans les rapports qui prennent naissance directement entre les hommes à l'occasion de la répartition du fond des moyens de la consommation personnelle des producteurs directs. Cette conception restreinte a été pendant longtemps dominante, mais peu à peu on a commencé à l'abandonner plus tard sous l'influence du fonctionnement pratique de certaines formes de la répartition d'après le travail. C'est ainsi que dans les temps les plus récents les effets et le volume de la manifestation des rapports de la répartition socialiste sont formulés au moyen d'une forme bien plus large et plus complexe de leur enchaînement. En effet, d'après ce point de vue plus large les rapports de la répartition socialiste ne se réalisent pas seulement dans la répartition des moyens du fond de la consommation personnelle, mais aussi dans toutes les formes de rapports de la répartition du produit social global et au moyen des processus de travail du revenu réalisé. En prenant comme base une série de prémisses théoriques et de solutions concrètes de l'organisation sociale de la répartition en Yougoslavie et dans quelques autres pays socialistes cette interprétation plus large de la loi de la répartition d'après le travail représente objectivement la solution scientifiquement la plus acceptable.

Cette solution est basée, entre autres, sur le fait de l'existence réelle et de la manifestation des rapports de la répartition d'après le travail et pour cette raison ces liens et ces contacts sociaux acquièrent le degré nécessaire de réitération, d'enchaînement causal et de réalisation ininterrompue qui sont absolument indispensables pour que certains phénomènes puissent obtenir le caractère de loi. De ce point de vue ses effets, le volume de réalisation et les formes de manifestation ne peuvent pas se limiter exclusivement à certains rapports dérivés de la répartition d'après le travail. Au contraire, si ce principe est conçu d'une autre façon, alors la question se pose si dans le socialisme, en tant que phase transitoire du développement de la société, se réalise l'une des lois fondamentales de la structure socialiste des rapports sociaux. Or, si l'on part de l'hypothèse que c'est par son intermédiaire que la totalité des rapports de la répartition des moyens matériels sont réglés, alors il faut adopter son interprétation plus large et de cette manière lui reconnaître le caractère de loi. A l'opposé, si l'on n'admet pas ses effets plus larges dans le règlement des rapports de la répartition, de ce fait on nie de même le caractère de loi, ce qu'on peut, cependant, difficilement argumenter par la pratique et prouver par la théorie.